

הערות למסה 'פולקלור וספרות' לאיציק מאנגר

התיזה העומדת במרכזו של המסה 'פולקלור וספרות' לאיציק מאנגר היא, שספרות חיה אינה אפשרית ללא אבני שתייה של הפולקלור. הפולקלור הוא קרקע בתולה, שמתוכה צומחת הספרות באופן אורגני. מאנגר אף טוען, שניתן ללמוד מתולדות התרבות, שניסיון להצמיח ספרות ללא יסודות שתייה פולקלוריים, נידון לכישלון. מכאן קביעתו, שגדולתה של ספרות יידיש הוא בזיקה שבינה לבין הפולקלור היהודי. בכך שספרות יידיש שמרה על זיקה לפולקלור היהודי היא מעולם לא איבדה את החיבור לחיי העם היהודי. וזיקה זו נשמרה, לדבריו, גם ביחס לפולקלור הדתי ביידיש בתקופה שספרות יידיש היתה אפיקורסית במובהק.

לעומת הזיקה המובהקת של ספרות יידיש לפולקלור היהודי רואה מאנגר את הספרות העברית כמי שניתקה במתכוון ממקור שתייה זה. לדברי מאנגר, הציגות היתה תנועת תחייה אדירה שדבקה, ולא במקרה, בלשון שבה נכתבה יצירת התרבות הגדולה ביותר של העם היהודי – התנ"ך, שאמור היה להיות מקור שתייה חלופי לפולקלור היהודי החי. דבר זה איפשר את יצירת הספרות העברית החדשה. אך ספרות זו אינה ביטוי אורגני לחיי העם היהודי בגלל הנתק בינה לבין הפולקלור של העם. בקביעה קיצונית טוען מאנגר, שח"ג ביאליק היה המשורר היהודי האחרון שכתב עברית, שהרי לביאליק, למרות שכתב עברית, היה מגע אינטימי עם שיר העם היהודי ביידיש. ומגעו היה המגע האינטימי האחרון של הספרות העברית עם התשתית העממית. השירה העברית שאחריו התרחקה מן הגלות וממילא מן הפולקלור של הגלות, ולכן אין לראות בה ספרות המבטאת את חיי העם היהודי.

בקביעותיו אלה מייצג איציק מאנגר את היידישיזם כאידיאולוגיה חילונית, שהאמינה שלשון יידיש היא הכוח המלכד של העם היהודי. וכיוון שהפולקלור היה התחום הקרוב ביותר שזוהה עם העם דובר היידיש הוא הפך למטונימיה לתרבות יידיש כולה, ודנתי בכך בהרחבה במקום אחר (ברייזצק 2000). כפי שהראיתי, הדחיפה לאיסוף הפולקלור ולראשית המחקר שלו באירופה באה בעקבות הרומנטיקה ובעיקר התעוררותן של תנועות לאומיות במאה התשע-עשרה. עמי אירופה, שהיו נתונים אז לשלטון של אימפריות גדולות וביקשו לעצמן עצמאות לאומית, צריכים היו להתמודד עם בעיות ההוכחה של זהותם הלאומית במישור התרבותי. הפולקלור, שהתקיים בלשון העם ונתפס כמשקף של

התרבות הלאומית האותנטית, שירת את האידיאולוגיה הלאומית. הוא נתפס כמודל של העבר, שעליו ניתן לבסס את ההווה ולבנות את העתיד. ביחס לציונות כתנועה לאומית המצב היה שונה. הציונות העדיפה לדחות את הפולקלור היהודי כתופעה, וממילא את האיסוף והמחקר שלו, שהרי הוא לא שירת את מטרתה האידיאולוגית (שם). משמעותה של החזרה לציון וקינוח הגלויות באידיאולוגיה הציונית היתה גם דחייה של המסורות של הגלות למען תחייה של תרבות העבר הקדומה, העברית, בארץ ישראל. מבחינה זו הפולקלור בידיש (כמו גם בלשונות אחרות) היה בשביל הציונות איזכור מכאיב של התנסות תרבותית, שאותה עדיף לשכוח.

אולם ההתעוררות הלאומית היהודית באירופה התבטאה לא רק בחזון הציוני, אלא גם בתנועות לאומיות אחרות כמו הפולקיסם, הבונדיזם, הטריוריאליזם ועוד, ומה שייחד אותן היתה ההערכה ללשון יידיש, והתפיסה הרומנטית של הלשון כחושפת את האתוס של העם היהודי (Gottesman 1993). הבעיה שהציג הפולקלור היהודי לציונות לא היתה קיימת ביחס ליידישיזם, אלא להיפך. הפולקלור, שהתקיים בידיש, התקשר לחקר ההווה. מחקר השפה והפולקלור היה ליידישיסטים אמצעי לקשר עם העם ותנאי לצמיחתה של תנועה לאומית. אידיאולוגיה זו הנחתה את רוב רובם של סופרי יידיש, והיא מתבטאת בתיזה של איציק מאנגר במסתו על 'פולקלור וספרות' ובקביעתו הקיצונית ביחס לח"ג ביאליק כסופר יהודי אחרון שכתב עברית בזכות זיקתו לשיר העממי בידיש.

קביעה מעניינת נוספת של מאנגר היא הקשר שבין הסוגות של הפולקלור לסוגות של הספרות. הוא סבור, שהסוגות המרכזיות של הפולקלור של כל עם קובעות את הסוגות הצומחות בספרותו. כך, למשל, עטרת היצירה העממית באנגליה היא הבלדה, שבה התבטאה הרגישות של העם האנגלי ליסוד הדרמטי. בספרות הבשיל יסוד זה בדרמה האנגלית שפסגתה בדרמה של ויליאם שקספיר.

את עטרת היצירה הפולקלורית היהודית (ביידיש) רואה מאנגר בשתי סוגות — הבדיחה והאגדה. הבדיחה מבטאת את הרגישות היהודית ליסוד ההומוריסטי. בספרות הבשיל יסוד זה אל פסגת השלמות ביצירתו של שלום עליכם. האגדה, סיפור הפלאים היהודי, מבטאת את יסוד הפאתוס הלירי, את ההתפעלות היהודית הרליגיוזית. בספרות הבשיל יסוד זה והגיע לכלל שלמות ביצירתו של י"ל פרץ. דווקא בתחום זה רואה מאנגר זיקה בין הספרות החדשה בידיש לזו העברית, שגם היא גילתה רגישות כלפי מוטיבים דתיים רומנטיים שהועלו על-ידי הפולקלור היהודי ובעיקר הסיפור החסידי.

עניין נוסף, שאיציק מאנגר מעלה במסתו, הוא הניגוד הקיים, לדעתו, בין הפולקלור היהודי כאבן שתייה של הספרות היהודית לבין פנייתה של הספרות ליסודות זרים, למה שהוא מכנה 'המיתוס הזר'. לדעתו של מאנגר, רק התעלמות הספרות היהודית מן הערכים הזרים תביא לגילוי ערכי העם היהודי, המתגלם בפולקלור.

ניגוד זה שעליו מצביע מאנגר וראי שאינו עומד במבחן המציאות. ברי שגם הפולקלור היהודי ספג לתוכו מרכיבים של פולקלור העמים שבתוכם ישבו

היהודים. וכפי שהצליח הפולקלור היהודי להטמיע יסודות זרים אלה ו'ליהר' אותם, כך גם הספרות היהודית הנוקקת ל'מיתוס הזר' נתנה לו פירוש ייחודי משלה. עם זאת, ראוי לזכור, שמסה זו התפרסמה לראשונה בכתב העת אויפן שיידוועג באפריל 1939. קולות האנטישמיות, שהביאו מאוחר יותר לשואת יהודי אירופה, הדהדו בעוצמה רבה באוזניו הרגישות של איציק מאנגר, ויש לשער שהם שגרמו לרצון להתבדלות מכל דבר זר ולחזרה אל המלכד והמאחד שביהדות.

מראי מקום

ברי־צחק, חיה, 2000: זרמים אידיאולוגיים וחקר הפולקלור בפולין, הרצאה ביום עיון בנושא תרבות יידיש, אוניברסיטת חיפה.

מאנגער, איציק 1939: 'פֿאָלקלאָר און ליטעראַטור', אויפן שיידוועג 1, 167–174, חזר והתפרסם בשריפטן אין פּראָזע 1980, תל-אביב, 327–334.

Gottesman Itzik Nakhmen, 1993: *Yiddish Folklore and Jewish Nationalism in Poland 1918-1939*, Unpublished dissertation, University of Pennsylvania, Philadelphia.